

DISZTÓPIKUS RENDSZEREK ÉS A FEMINIZMUS

MARGARET ATWOOD *A SZOLGÁLÓLÁNY MESÉJE* ÉS ROBERT MERLE *VÉDETT FÉRFIAK* CÍMŰ KÖNYVEINEK FEMINISTA SZEMPONTBÓL VALÓ ELEMZÉSE

FAZEKAS MIHÁLY ZSOLT

Dolgozatomban Margaret Atwood¹ és Robert Merle² egy-egy disztópikus történetével fogok foglalkozni, ezeket is a feminizmus egyes szempontjainak szemszögéből vizsgálom majd. A két történet első ránézésre nagyon különböző lehet, ám némi odafigyeléssel könnyen fellelhetjük a hasonló elemeket. Atwood egy olyan patriarchális társadalmat fest le jövőképeiben, ahol a nők társadalmi szerepe középkori viszonyok közé van visszaszorítva. Főhőse, Offred, akinek nem tudhatjuk biztosan még az igazi nevét sem, és aki egy szolgálólány. A szolgálólányok a könyvbeli új, disztópikus társadalmi modell állami béranyái, akik a társadalmi vezetők mellé vannak kiutalva, egyetlen feladatuk pedig a gyermekszülés, tekintve, hogy az ország többi nője biológiailag erre már alkalmatlan.

¹ Atwood, Margaret, *A szolgálólány meséje*, ford. Mohácsi Enikő (Budapest: Jelenkor, 2018).

² Merle, Robert, *Védett férfiak*, ford. Réz Ádám (Budapest: Európa, 1980).

Merle egy olyan amerikai államkomplexust képzelt el, ahol egy vírus³ miatt minden hatalom a nők kezébe kerül és férfinak lenni lényegében bűn. Főszereplője és narrátora Dr. Ralph Martinelli, egy orvos, aki egy Blueville nevezetű táborban él elzárva a külvilágtól, ezzel is biztosítva, hogy ő ne kaphassa el a vírust. Feladata gyógymódot találni a világszerte férfiakat tizedelő kórra, mindeközben pedig számos megaláztatásnak és elnyomásnak van kitéve, társaival együtt. Mindkét történetben fellelhetünk olyan elemeket, amelyek – még ha kissé kitekert módon is, de - a feminizmus egyes ötleteinek megvalósulását eredményezték, ám mindkét helyen láthatjuk azt is, hogy ezek a rezsimek, különböző okokból kifolyólag, nem működőképesek. A két könyv elemeinek feminista szempontú boncolgatása során igyekszem egy kicsit tágabb értelmezési szintet nyitni a populáris irodalom és a disztópiák olvasásához, feldolgozásához.⁴

A NŐK KULTURÁLIS ÉRTÉKELÉSE

A művek során vizsgált legfőbb feminista szempont a nők másodlagos helye a társadalomban. Sherry B. Ortner ezzel kapcsolatban azt a tézist fejti ki, hogy a nők általánosan olyan dolgot szimbolizálnak a kultúrákban, amit leértékelnek és „egzisztenciálisan alacsonyabb státuszba sorolnak.”⁵ Ezalatt a természetet érti, míg a férfi a kultúrát képviseli, amely nem tiszteli a másikat. Sőt mi több, a kultúra nem csak

³ Encephalitis 16: „A betegség lappangási ideje körülbelül egy hét. Ez alatt az idő alatt csak az anyagcsere, a látás, a beszéd és a mozgás agyi központjában mutatkoznak zavarok. Ezek azonban nem súlyosak. Nem járnak lázzal, és nem gátolják a beteget szokásos tevékenységében. Általában nem is szoktak orvoshoz fordulni. Amikor aztán a betegség kitör, már késő. [...] A beteg elveszti eszméletét és kómába esik. [...] Az eddig ismert agyvelőgyulladások közül egyik sem ilyen villámgyors lefolyású.” Merle, *Védett férfiak*, 11-12.

⁴ Véleményem szerint az irodalom minden szintjével érdemes – akár ilyen elméleti szinten is – foglalkozni, hiszen akár egy magasabb irodalmi regiszterről beszélünk, akár egy alacsonyabbról (még ha a kettő közötti mérce igen csak objektívnek is számít), a művek mögötti szándékot, mondanivalót és a lehetséges felvázolt társadalmakat, különösen disztópiák esetében, úgy gondolom érdemes megvizsgálni és elemezni. A *szolgálólány meséjéből* készült film és sorozatfeldolgozásokkal nem kívánok dolgozatomban foglalkozni, mivel úgy érzem, azok olyan változtatásokkal élnek, melyek sokkal inkább elvesznek a könyv értékéből és mondanivalójából, semmint hozzáadnak.

⁵ Ortner, Sherry B. „Nő és férfi avagy természeti kultúra”, in *Woman, Culture and Society*, szerk. M. Z. Rosaldo, L. Lamphere (Stanford, CA: Stanford University Press, 1974), 67–87.

hogy különbözőnek értékeli magát a természettől, hanem feljebbvalónak is. Simone De Beauvoir is megfogalmazta, hogy a nő sokkal nagyobb mértékben jelent áldozatot az emberi faj számára, ezzel pedig csak a nő-természet analógiát erősíti és a terhességet hozza fel példának: a terhesség során a nő saját energiakészletét áldozza a magzat egészsége érdekében.⁶ Akárcsak a természet, önzetlenül tesz az élet érdekében és a faji reprodukciót szolgálja. A férfiban nincsenek ilyen természetes, veleszületett alkotó funkciók, ő ezzel szemben a kultúrát hozza létre mesterségesen, ami örök és fennmaradó. A női alkotás, vagyis az ember, halandó, tehát a kultúrához képest alacsonyabb rendűvé válik a természet. Ilyen szempontból fontos a vadászat, illetve az öléssel járó munkák, vagyis a férfimunkák jellege is, hiszen az élet elvétele pont szemben áll a nők teremtő mivoltával. De Beauvoir erről így vélekedik: „Nem az élet adása, hanem inkább az élet kockáztatása az, ami az állatok fölé emeli a férfit; ezért az emberiség felsőbbrendűsége nem ahhoz a nemhez köthető, amelyik teremt, hanem ahhoz, amelyik gyilkol.”⁷ Ez tehát a férfiak társadalmi felsőbbrendűségét igazolja, és egyben el is távolítja őket a természettől. A nők helye ezzel szemben otthon van, ezzel kapcsolatban pedig el kell fogadniuk a kultúra erre vonatkozó nézőpontját, illetve saját leértékeltségüket is. Az otthoni környezethez kapcsolás pedig még inkább a természethez köti a nőket. Ebből következik az a kulturális értékelés, mely a férfiaknak tulajdonítja a vallás, a politika, a kulturális gondolkodás és tevékenységek jogát.⁸ A nőnek, mint a természet elementáris erejének szüksége van a férfiakra, hiszen kell valaki, akinek segítségével megtanulhatja uralni önmagát, még akkor is, ha ez lényegében elnyomást jelent.⁹

E tényeket Merle figyelmen kívül hagyja, és története végére a nő-természet, férfi-kultúra kapcsolat megfordul. A férfiak nem kaphatnak olyan munkát, aminek során életet vehetnének el, a katonaságban nők vannak, a politikában nők vannak, a férfiak (mármint a nemzőképes egyedek) egyetlen szerepe tehát csak a reprodukcióra korlátozódik, illetve Martinelliék esetében a tudományos munkára, ám azt is kötelesek nőkkel megosztani. A végén a doktor kizárólag gyermeknemzésre lesz jó, ezáltal pedig közelebb kerül a természethez, de azon kívül, hogy a szexuális aktusban részt vesz, más köze nem lehet az utódhoz, hiszen a nő változatlanul ragaszkodik a gyermekneveléshez,

⁶ de Beauvoir, Simone, *A második nem*. Ford. Görög Livia, Somló Vera. (Budapest: Gondolat, 1971), 60.

⁷ Uo.

⁸ Ortner, „Nő és férfi avagy természeti kultúra”, 67-87.

⁹ Joó Mária, „A feminista elmélet és a (női) test.” In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 54. évf. 2. szám: 64-80, 74.

sőt, az apa fogalma mint olyan, szintén megszűnik, az új megnevezés a „nemző” lesz.¹⁰ Martinelli meg is fogalmazza gondolatban, hogy a „férfinak csak biológiai szerepe maradt: nemző volt, de apa már nem. [...] a társadalom másodlagos tényezőjévé vált.”¹¹ Ebben az esetben Arisztotelész alak és forma viszonyáról való gondolatának fordítottja figyelhető meg, hiszen ő eredetileg a nőt rendeli az anyaghoz, a formához pedig a férfit, ami majd formát ad az anyagnak.¹² Esetünkben a nő a forma, az egyedüli, az önálló, aki csak arra vár, hogy alkotasson, ehhez kell Martinelli, aki a szükséges anyagot szolgáltatja, majd kivonul a folyamatból.

Atwoodnál ez nem változik, a nők változatlanul a természetet képviselik, míg a férfiak a korábbiaknál is élesebben elhatárolódnak tőlük, az irányítás immár kizárólag a férfiak kezében van, míg a Gileádban élő nők¹³ feladata az otthonra korlátozódik.

Turner,¹⁴ miközben azt kutatja, hogy a testtel kapcsolatos növekvő érdeklődés minek köszönhető, arra jut, hogy a nemek közötti változó viszony lehet a felelős. Úgy gondolja, hogy a feministáknak köszönhetően megnőtt az érzékenység a nem-szexualitás-biológia kapcsolat problémája iránt. A nemi egyenlőtlenséget minden társadalomban alapvetőnek és mélyen beágyazottnak gondolja, arról pedig nem tesz említést, hogy lehetne-e olyan társadalom, ahol ezt meg lehetne szüntetni. Sokkal inkább a nemi rétegződés struktúrái érdeklik. Amennyiben kizárólag társadalmi alapjai lennének ezeknek a különbözőségeknek, akkor lenne a legegyszerűbb a feministák dolga, még el is lehetne tüntetni az egész megkülönböztetést, azonban a radikális feministák közül többen ellenzik ezt, mert állítják, hogy az alapvető eltérések miatt nem szabad elengedni ezt a megkülönböztetést. Az eltérések legalapvetőbb magyarázata a különböző test, illetve ezek alapján a világhoz való viszony és a testiség megélése, melyek alapvetően eltérnek a férfiak és a nők között, sőt, sok esetben – mint például a gyermekszületés megélése esetében – ezek nem is összeegyeztethetők. A mai feministákkal kapcsolatban azt említi, hogy

¹⁰ „Az apa szerepét tulajdonképpen csak hallgatólagosan határozták meg. [...] A „férj” és „apa” fogalma azonban minden különösebb rendelkezés nélkül is kiment a használatból, hiszen a hozzájuk fűződő jogok és kötelezettségek is megszűntek.” Merle, *Védett férfiak*, 421.

¹¹ Merle, *Védett férfiak*, 422.

¹² Joó, „A feminista elmélet és a (női) test.”, 76.

¹³ A gyarmatokra küldött nőké természetesen nem, de őket, mint társadalmilag kivetetteket, máshogy kell szemlélni, Gileádban is csak úgy említik őket, hogy „nemnők”.

¹⁴ Turner, Bryan S. „A test elméletének újabb fejlődése.”, in *A test, Társadalmi fejlődés, kulturális teória*, szerk. Mike Featherstone, Mike Hepworth, Bryan S. Turner (SAGE Publications of London, Thousand Oaks and New Delhi, 1995), 7-51.

a szexuális felszabadulásról szóló vitákban kevés szó esett a gyermekek gondozásáról. Nem világos, vajon a szexuális felszabadítás gondolata egyáltalán kiterjedt-e a nőkre, vagy hogy vajon a nők szexuális felszabadulása alapvetően különbözött-e a férfiakétól. [...] Ha a szexuális felszabadulás valóban érinti mind az ifjúkort, mind a patriarchátust, akkor a feminizmusnak szembe kell helyezkednie a prostitúcióval, a pornográfiával és a kommercializált szexualitás egyéb formáival, amelyekben a nők rendszerint a férfiúi erőszak és kizsákmányolás célpontjai. [Turner 1991, 32-34]

Merle könyve esetében ez lényegileg nem változik, csak annyiban, hogy a könyv során, illetve a végén már sokkal inkább a férfiak lesznek azok, akiknek egyenjogúságra kellene törekedniük, azonban számukra ez nagyon távoli célnak tűnik. Ők lesznek azok, akik testiségük miatt ki vannak használva, legfőképpen mert kevesen maradtak. A fehérnemű reklámok alanyaivá válnak, a fogyasztói kultúra pedig szinte csak a nők kívánalmait szolgálja ki. A reprodukciós folyamat során a férfiak szerepe a minimálisra csökken, csupán eszközök lesznek, így saját apa-szerepüket sem tudják megélni már, hiszen nem vehetnek részt a gyermeknevelés folyamatában. Tehát – kissé radikálisan, de – mondhatjuk, hogy a *Védett férfiak*ban a férfiak lettek a női erőszak és kizsákmányolás célpontjai.

Atwoodnál sokkal inkább az idézett szöveg vége az érdekes, hiszen a gileádi társadalomban megtörtént a pornográfiával és a prostitúcióval való leszámolás, ami a feminista elképzelések között is szerepelt, ám a nők helyzete semmivel sem lett jobb, sőt, a gyermekszülésre alkalmas nők szolgáskorba süllyedtek. Ennek oka leginkább az volt, hogy nem a feministák érték el vagy valósították meg céljaikat, hanem egy patriarchális felépítésű kormány tette ezt meg erőszakos módszerekkel, nem azért, hogy a férfiak részéről történő kizsákmányolás vagy az erőszak megszűnjön, hanem egy vallási alapokra építő, új ideológiát képező kormány felépítése érdekében.

A FEMINIZMUS VONATKOZÓ KORSZAKAI

Margaret Atwood regénye 1985-ben született, míg Robert Merle 1974-ben írta sajátját. A kettő közötti tizenegy éves „korkülönbség” okot ad arra, hogy megnézzük, a feminista mozgalmak mely szakaszának szellemében vagy hatására születtek a szövegek.

Merle műve a második hullámos feminizmusra reagál, mely kirobbanásának fő okai között az állt, hogy a második világháború után a nőket igyekeztek visszaterelni a

magánszférába, a kertvárosi háziasszonyi szerepbe. A feminista küzdelem ekkor már arról szólt, hogy a nők is kiléphessenek a nyilvános szférába, és a férfiakkal azonos lehetőségekkel foglalhassák el saját helyüket a munkaerőpiacon, illetve központi téma lett a nő saját testéhez való joga is, leginkább a reprodukzív jogokhoz kapcsolódóan.¹⁵ Ebben a korszakban alakult ki a women's studies és a gender studies is, avagy a nőtudomány, és a társadalmi nemek tudománya, kutatása.

A szolgálólány meséje a második és a harmadik hullám között született. A feminizmus harmadik hullámának elindulását a 90-es évek elejére teszik, azonban mint a legtöbb eszmeirányzat, ez sem határolható el ilyen élesen. Atwood több második hullámos témára is reagál, mint például a szülésszabályozásra, mely a nők testükhöz való jogával függ össze, a prostitúcióra és a pornográfia által való tárgyiasításra is. A harmadik hullám kapcsán pedig a populáris kultúrával (női magazinok) és a fogyasztói társadalommal kapcsolatban találhatunk kikacsintásokat.

Ahogy a feminizmusnak, úgy a feminista irodalom- és kultúrakritikának is megvannak az egyes hullámokhoz köthető sajátosságai. Ezeket (többek között) Séllei Nóra foglalta össze átláthatóan a 2007-ben megjelent, *Miért félünk a farkastól?* című tanulmánykötetében.¹⁶ A kezdeti feminista irodalomkritikát a liberális humanizmus címkével illeti, amivel kapcsolatban az a probléma merült fel, hogy ez csak a középosztálybeli, fehér, heteroszexuális nők érdekeiről szólt, az évek múlásával pedig egyre több, ezen jelzőkön kívül eső csoport kezdte hallatni a hangját, így további nézőpontok nyertek teret és egyre többféle szempontrendszer tudott egyidejűleg érvényesülni. Ez a váltás a hetvenes évek végétől kezdődött, ezután és ennek során pedig a számos feminista kritikus másként fogja fel a szöveg és a valóság közötti kapcsolatot. Az eddig a szerzőn lévő hangsúly a szövegre helyeződik immár, a szöveg szemiotikája lesz fontosabb, és a feminista kritika hatására átírt és módosított posztstrukturalista elméletek teljes eszköz- és módszerkészletét használja.¹⁷ Ez a fajta, szövegértelmezés-központú irodalomkritika lesz az, melynek segítségével a két szöveget vizsgálni tudjuk. Természetesen a szerzőközpontú szemlélődés sem megvetendő,

¹⁵ Többek között az azonos feminista problémákra, törekvésekre való reagálás, illetve a két könyv merőben eltérő hangulata indokolta, hogy ez a dolgozat ezzel a két művel foglalkozik, hiszen míg Atwood regénye egy merőben nyomasztó hangulatú könyv, addig a *Védett férfiak* kellőképpen érezteti Merle szórakoztató, parodisztikus és direkt mód a valóságot tükörszerűen megfordító szándékát.

¹⁶ Séllei Nóra, *Miért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most*, (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó Debreceni Egyetem, 2007).

¹⁷ Séllei, *Miért félünk a farkastól?*, 74-78.

azonban úgy gondolom, annak a jelen vizsgálódások szempontjából kevésbé van jelentősége, hiszen a két írást nem azok íróinak neve alapján kívánom górcső alá venni, sokkal fontosabb ennél a főszereplők és a szövegbeli világok neve és sajátosságai, illetve a posztfeminista kritika szempontja.

A NYELV SZEKUALITÁSA

A John Austin¹⁸ által megfogalmazott performatív nyelvi aktusok gondolatával szintén érdemes foglalkozni. Eszerint ugyanis ezen nyelvi aktusok során mindig előadjuk, vagy létrehozuk önmön női vagy férfi heteroszexuális voltunkat. Ezek nem csupán nyelvi, hanem testi aktusok is lehetnek, melyek ismétlődhetnek is.¹⁹ Ez mindkét könyvben megfigyelhető, de leginkább a *Védett férfiak*ban, ahol Martinelli férfiként viselkedik, legalábbis olyan módon, ahogy azt korábban megszokta. Mivel elszigetelt helyen él a vírus szélesebb körű elterjedése óta, így nincsen tapasztalata arról, hogyan viselkednek a férfiak az új rezsim által létrehozott nőközpontú társadalomban, ennek ellenére a Blueville-ben élő nők mégis ezt a viselkedésformát várnák el tőle. A történet során még panaszt is nyújtanak be viselkedése miatt, hiszen ő non- és verbális nyelvi és testi aktusok során is kifejezte férfiasságát, rámosolygott kolléganőire, vonzalmát fejezte ki, még akkor is, ha egyébként nem állt szándékában. Mindezt a nők fallokratikusként értelmezték, és ez a könyv számos pontján problémaként vetődik fel.²⁰

A *szolgálólány meséje* ilyen szempontból korlátozza szereplőinek performativitását, hiszen a hierarchiában elfoglalt helyüktől függetlenül komoly szabályok vonatkoznak arra, hogy a szereplők hogyan fejezhetik ki magukat. A köszönéstől kezdve a hagyományos párbeszéddekig mindenre szigorú forgatókönyvet alkalmaznak, és megvannak a társadalom tabutémái is.²¹ Offred kifejezőeszközei a szabályok miatt

¹⁸ Austin, John, *Tetten ért szavak* (Budapest: Akadémia, 1990).

¹⁹ Joó, „A feminista elmélet és a (női) test.”, 75.

²⁰ Pár példát idézek: „- Igazán úgy viselkedik, mint egy megátalkodott fallokrata. Minden porcikáját átítatja a hímek makacs fölényérzete. Mindenbe belekeveri a nemiséget.” „Ön január 5-én megfogta Jones kezét, és így irányította, hogy el ne rontsa azt a preparátumot, amivel éppen foglalkozott. [...] Lehet, doktor, hogy tudatos szándéka nem volt. De Jones mégis jól tette, hogy panaszt tett. [...] Van az illetlenségnek egy ravaszabb formája is, amelyet megfigyeltem önnél, doktor. Mihelyt azt hiszi, hogy lehetőség van rá, csábító célzattal latba veti a hangját, a nézését, a mosolyát.” Merle, *Védett férfiak*, 156-159.

²¹ Így például az abortusz, a férfi inkompetencia, a tisztogatások, stb.

szegényesek, ezeknek pedig érthető módon nem mer ellenszegülni, hiszen tart a testi fenytől. A történet elején Janine elvesztette egyik szemét, mégpedig úgy, hogy olyan verbális szabályokat szegett meg, melyekről nem is tudott, hogy léteznek. A nyelv Offred számára nem performativitás, sokkal inkább túlélési stratégia. Felfedezi azt, hogy a nyelv által felforgathatja a szituációkat. Eleve maga az Offred név, mely alapjáraton identitáseltörő szereppel bír, ilyen; mégis több mindent bele lehet hallani, így az afraid, vagyis fél, vagy az offered, vagyis felajánlott, felkínált jelentésű angol szavakat is, de ha különválasztjuk, akkor is értelmet kaphat: off-red, ami pedig az általa viselt ruha megtagadását jelentené. Nyelvi szabadsága egyetlen helyen tud érvényesülni kötöttségek vagy félelmek nélkül, amikor a parancsnokkal betűkirakóst játszanak. Ez szintén tiltott dolog lenne, hiszen a nőknek se írniuk se olvasniuk nem szabad Gileádban, Offrednek mégis lehetősége nyílik ezáltal a nyelvbe menekülni, ami az érzéki gyönyörök helyettesítőjévé válik és felnyitja a szemét, olyan szabadságot biztosít neki rövid időre, amilyenben már rég nem lehetett része.²² Tehát amíg Daniel Bell 1976-ban *A kapitalizmus kulturális ellentmondásai* című írásában azt jelentette ki, hogy egy „írásbeliség utáni” vizuális kultúrához érkeztünk el, ahol az élet legnagyobb igazoló elvévé az esztétikum vált, és hogy a tömegkultúra miatti demokratizálódás majd csak aláássa az elit értékeket, addig Atwood egy olyan társadalmat írt meg kilenc évvel később, amely nem csak hogy az „írásbeliség utáni” valósághoz nem hasonlít, de még magát a tömegkultúrát is megdönti és porba tiporja az új berendezkedéssel, ezzel is igazolva Bell azon állítását, hogy ha nincs tömegkultúra, akkor nincs az a demokratizálódás, ami aztán a féltett elit értékeknek ártana.²³

A nyelvi performativitást komoly szabályok korlátozzák, azonban a testi kifejezésnek is vannak hátráltatói, a nők ugyanis nem élhetik már meg úgy nőiességüket, ahogyan azt kívánnák, meg van határozva, hogy az egyes csoportok tagjai milyen ruhákban,²⁴ milyen színekben járhatnak, ami az önkifejezés és az ezáltal történő önmeghatározás komoly problémájába ütközik.

²² Bényei Tamás, „Női antiutópia.” In: *Műút*, 81. évf. 2. szám: 81-85., 84.

²³ Turner, Bryan S. „A test elméletének újabb fejlődése.” 27.

²⁴ „Az egyszerű ruházat, amit a gileádi nők viselnek, a nyugati vallásos ikonográfiából ered – a Feleségek a tisztaság kékjét viselik, mint Szűz Mária, a Szolgálólányok vörösben járnak, mint amilyen a szüléssel járó vér, de ez Mária Magdolna színe is. És a vöröset könnyebb észrevenni, ha valaki netalán elszökik. Az alacsonyabb rangú férfiak feleségét Gazdasszonynak nevezik, ők csíkosat hordanak. [...] Sok totalitárius rendszer használta az öltözködést, mind a tiltott, mind a kötelező viseletet az emberek azonosítására és uralására.” – vall Atwood a történetben használt ruházatokról a bevezetőben. Atwood, *A szolgálólány meséje*, 13-14.

A Gileádban tapasztalt rendszer azért is érdekes, mert annak ellenére, hogy a feminista értékrendekkel élesen szembenálló ideológia alakult ki, az eredeti feminista törekvések közül több is megvalósult, ám a nők helyzete mégis sokkal rosszabb lett. A pornográfiát betiltották, a nemi erőszaktevőknek pedig a legsúlyosabb büntetés jár. A nénik az intézetekben női kultúra létrehozásáról beszélnek úgy, hogy az előző női kultúrát lényegében lerombolták.

TESTISÉG ÉS A TEST FELETTI URALOM

Akár Atwood, akár Merle könyvéről beszélünk, mindenképpen érdemes megvizsgálni a leírt világokban lévő szépségkultuszt, vagy legalábbis annak maradványait. Naomi Wolf 1990-es könyvében, *A szépség kultuszában*²⁵ igen részletesen foglalkozik a jelenséggel, annak általunk is ismert formáival és igen találóan próbálja előrevetíteni a kultusz jövőjét.

Miért is fontos ez nekünk? Azért, mert a szépség kultusza a társadalmi gondolkodás alapjaiban vetett gyökereket, a női identitás egyik legalapvetőbb része és mivel két ilyen fontos területnek is szerves alkotóeleme, így könnyen bírhat romboló hatással. Ha egy nő önbizalom, vagy önbecsülés híján van, akkor azért könnyen okolhatjuk a társadalmilag, mi több, a személyesen kialakult szépségmítoszt. Minden egyes értékítéletben ott bújhat a szép női test ideája, aminek – nem meglepő módon, de – egyetlen nő sem felelhet meg anélkül, hogy ne vétene erőszakot saját testével szemben, erőszak alatt pedig a kozmetikai és plasztikai beavatkozásokat kell érteni, vagy a diétára, aminek aztán lehet vonzata az anorexia vagy a bulimia is.²⁶

A szolgálólány meséjében a gileádi államkomplexus ennek úgy vet véget, hogy teljes egészében megszünteti a szépségkultuszt. Vagy legalábbis minden elérhető eszközzel azon van, hogy ezt megtegye. Gondolhatjuk, hogy ez egy jó cselekedet, hiszen a kultusz megszűnésével a nők nyugodtabb életet élhetnek, eltűnik az állandó megfelelés kényszere, a szépség utáni vágyakozás. A férfiak a nőt külsejétől függetlenül fogják szeretni és egy olyan társadalom jöhet létre, ahol valóban a belső értékek számítanak majd. Azonban nem mindegy, hogy a szépségkultuszt az imént felvázolt társadalom

²⁵ Wolf, Naomi, *A szépség kultusza* (New York: Brockman, 1990). A későbbi hivatkozásokban a könyv magyar fordítását jelölöm meg, mely 1999-ben jelent meg.

²⁶ Wolf, *A szépség kultusza*, 13.

reményében szüntetik meg, vagy azért, hogy a létrehozni kívánt patriarchális társadalmat a nők közbeavatkozása nélkül juttathassák hatalomra. Világos, hogy egyetlen nő érdeke sem érvényesült ezen cselekedetek nyomán. Hiszen Gileádban a nőknek csak a megadott választási lehetőségeken belül van szabad döntési joga, ami majdhogynem egyenlő e jog teljes hiányával. Ha pedig azt nézzük, hogy legalapvetőbb, reprodukív joguk által a testük feletti rendelkezés lehetőségét is elvették tőlük, akkor az is világos, hogy például a szolgálólányokat teljesen megfosztották a testük feletti uralmuktól. Amíg pedig bármely nőt (vagy akár férfit is) büntethetnek csonkítással vagy halállal, addig nem csak a szolgálólányok nem rendelkezhetnek önnön testükkel, hanem a gileádi társadalom egésze e jog nélkül kell, hogy éljen. Ez pedig súlyosabb tény, mint gondolnánk. Naomi Wolf a szüfrazsett Lucy Stone-t idézi, aki 1855-ben a következőt nyilatkozta: „Nagyon keveset jelent nekem a szavazati jog, a tulajdonlás joga s a többi, ha testemhez és annak használatához nincs teljes jogom.”²⁷

Miért gondolhatták akkor a gileádi államalkotók, hogy jó döntés lesz megfosztani a nőket testiségüktől? Vagy tovább gondolva, a reprodukív joguktól? Egyedül a feleségeknek maradt meg eme joga, de nekik is csupán közvetetten, a szolgálólányokon keresztül. A mártáknak ez tiltott, egyébként is a legtöbben meddők, ahogyan a nénik, vagy azok az asszonyok is, akiket a gyarmatokra küldenek dolgozni. A szolgálólányok, mint az ország egyetlen reménységei jogosultak csak a gyermekszülésre, ők azonban nem saját akaratukból²⁸ teszik ezt és nem saját maguk számára, bármennyire is dicsőítve van a „munkájuk”. Az egyetlen logikus magyarázat talán az adhatja, mikor Lydia néni az Intézetben azt mondja a lányoknak, hogy ha valakit meglátnak meztelenül, az olyan, mintha beléhatolnának. Korábban a fogyasztói kultúrában a test maga volt az öröm hordozója, a vágykeltő és a vágyakozó maga. A fiatalság, a szépség, az egészség, a jó kondíció volt a vonzó és az emberi test kirakatba állítása is megengedett volt, sőt, a ruhákat már direkt úgy tervezték, hogy sok esetben többet engedjen látni, a természetes emberi alak került középpontba, szemben a 19. századi kultúrával, amikor a ruha még sokkal inkább a test eltakarását szolgálta.²⁹ Ehhez tértek vissza Gileádban, a ruhák takarnak, a női szexualitás, mint olyan már

²⁷ Uo., 24.

²⁸ „Sok választásom nem volt, de az adandó néhány közül ezt választottam” – nyilatkozik Offred Szolgálólánnyá válásáról. Atwood, *A szolgálólány meséje*, 158.

²⁹ Featherstone, Mike, „A test a fogyasztói kultúrában.” In: *A test, Társadalmi fejlődés, kulturális teória*. szerk. Mike Featherstone – Mike Hepworth – Bryan S. Turner (SAGE Publications of London, Thousand Oaks and New Delhi, 1995), 80.

megszűnt, mondhatjuk a fogyasztói társadalommal együtt eltörölték. Itt már a nő attól függetlenül jelent csupán testet, hogy saját testével nem rendelkezhet. Ezáltal szimbólum is lesz egyben, a termékenység, a méh szimbóluma, mely alapvetően határozza meg mindenki életét. Hiszen még a parancsnokok is a szolgálólányok biológiai működésétől függenek, mely biologikus tényt már a társadalom szimbólumrendszerének alapjába beírtak a vörös ruha révén. Az öltözékek rendje ugyanis a test teljes ellenőrzését is jelenti, nem véletlen, hogy a különböző csoportba tartozó nőknek különböző színű ruhákat kell hordaniuk. Az egész hierarchikus rendszer pedig a társadalmi érintkezést is szabályozza, a nők lényegében csak zárt terekben létezhetnek. Nem meglepő tehát, hogy egy ponton Offred saját testérzetével kapcsolatban is problémákat kezd észlelni. Úgy érzi, hogy teste idejétmúlt, saját meztelensége idegen lesz számára, mindeközben pedig undorodik attól, ami leginkább meghatározza személyiségét és életét.

A szociológia a testtel kapcsolatban azt képviseli, hogy az emberi testiség nagyon sok korlátozással jár együtt, így ide értve a szaporodás, a genetikai örökségek és a fizikai öregedés korlátait is, azonban hangsúlyozza azt is, hogy a test mennyi lehetőséget kínál az ember számára, és így válik lényegében korláttá és lehetőséggé egyszerre.³⁰ Ennél talán jelentősebb az antropológia testelmélete, ami azt mondja, hogy a premodern társadalmaknál a test egy olyan fontos felület, amelyen megmutatkozik a társadalmi státusz, a kor, a nem, a családi és törzsi kötődés, illetve a vallási hovatartozás is. Az ilyen társadalmakban a test sokkal fontosabb volt, mint a későbbiekben, hiszen mindenütt jelenvaló volt, festéssel, tetoválással jelenítettek meg szimbólumokat a testfelületen, sőt, gyakran a bőr bemetszésével tették mindezt. A testet sokszor rituális formában is csonkították, ami számos kultúrában jelentette az eltérő státusok közötti átlépést.³¹ Atwood esetében is alkalmazzák a csonkítást. Ugyan nem azért, hogy a társadalmi csoportot jelölje, hanem fegyelmezési szempontból, illetve prezentációs jelleggel, hiszen a megfélemlítést sokkal könnyebb úgy fenntartani, ha másokon maradandó helyei vannak az „elnyerhető büntetéseknél”.³² Tehát a test szempontjából kijelenthetjük, hogy a gileádi egy premodern társadalomnak számít.

³⁰ Turner, Bryan S. „A test elméletének újabb fejlődése.”, 11.

³¹ Uo., 13.

³² „Mi lehet a bűne? Olvasás? Nem, azért csak a fél karját vágják le az embernek, és csak ha harmadszor bizonyítják rá.” Atwood, *A szolgálólány meséje*, 436. Többnyire mindenki tisztában van a büntetésekkel, Offred itt már egészen könnyed stílusban veszi számba a lehetőségeket.

A test, a testiség tehát nem csak hogy elveszik Atwood disztópiájában, hanem azok számára, akiknek még ha csak csonkított rendelkezési jogokkal is, de megmaradt, azoknak is csupán a bebörtönözöttség, a bezártság eszközeként tűnik fel.³³ Lényegileg elidegenednek saját testüktől. „Georges Bataille szerint a modern kultúra tragédiája a szakralitástól való eltávolodásban ragadható meg, abban, ahogyan a profán világ az 'élet semleges képével' asszociálódik, és létrehozza az egyén közösségtől és a test lélektől való elidegenedését.”³⁴ Nostalgia lép fel ebben az esetben, tehát egyfajta vágyakozás, sóvárgás az elmúlt iránt, egyes esetekben pedig beszélhetünk honvágyról is, a szónak abban az értelmében, hogy az ember nem érzi jól magát a bőrében, úgy érzi, nincs otthon a saját testében. A posztmodern testeknél gyakran figyelhető meg az emócionális vagy a spontaneitás iránt való vágyakozás.³⁵ Nem csoda, hogy Offred is ezek iránt vágyakozik, ahogyan az sem, hogy honvágya van saját, a Gileád előtt megélt teste iránt, hiszen az új rezsim nem enged neki semmiféle testi szabadságot, mivel – ahogyan Foucault is tartotta – a test a hatalomé. Nem egy végső menedék, hanem a hatalmi szerv működésének egyik terepe.³⁶

A test szempontjából fontos még annak apokaliptikus mivoltát szemlélni, hiszen mindkét könyv disztópikus világa egy vírus elindulására alapoz. Míg Atwoodnál ez leginkább abban merül ki, hogy egyre több nő lesz alkalmatlan a szülésre, addig Merle esetében a vírus halálos, ám csak a férfiakat tizedeli. Mindez akár reflexió is lehet az írók részéről a korszak nagyobb társadalmi problémáira, melyek épp a testet tették a kulturális válság egyik legkritikusabb szereplőjévé. Olyan fenyegetésekre kell itt gondolni, „mint a kémiai hadviselés, a természetes élőhely elpusztítása, a HIV- és AIDS járvány, valamint Észak-Európa előregedő-hanyatló népessége és a nemzeti kormányok nyilvánvaló képtelensége az orvosi technológia és az egészségügyi költségek kézbentartására.”³⁷

³³ Bényei Tamás, „Női antiutópia.”, 83.

³⁴ Csabai Márta – Erős Ferenc, *Testhatárok és énhatárok – Az identitás változó keretei* (Budapest: Józsefvárosi Műhely, 2000), 18-19.

³⁵ Uo., 18-19.

³⁶ Foucault, Michel, *Nyelv a végtelenhez*, Ford. Angyalosi Gergely, Erős Ferenc, Kicsák Lóránt, Sutyák Tibor (Debrecen: Latin Betűk, 1993), 316.

³⁷ Turner, Bryan S. „A test elméletének újabb fejlődése.”, 37.

A SZÉPSÉGMÍTOSZ FELSZÁMOLÁSA ATWOODNÁL

A kérdés azonban az, hogy valóban fel lett-e borítva az egész szépségmítosz? Hiszen ha jobban megnézzük, az ma sem a nőkért van, ma sem a nők érdekeit szolgálja, hanem a férfiak intézményeit és intézményes hatalmát. Az egész mítoszt politika, érzelmi távolságtartás, pénzügyek és szexuális elnyomás övezi, holott pont a meghittség, az élet és a nők ünneplése kellene, hogy legyen a központi témája.³⁸ Ebből a nézőpontból a szépségmítosz tovább él Gileádban, ám ha szélesebb körben vizsgáljuk, akkor ez már nem mondható el. Valamennyi alkotóelemét ugyanis megszüntették, és a későbbiekben ezen alkotóelemek többségét veszem sorra.

A szépségmítosz elválasztja, nem pedig összetartja a nőket, mivel egymás közötti versengésre készíti őket. A női identitás leginkább a külső elismeréstől függ, önértékelésüket is ennek teszik ki, ezért is lehet az, hogy a nők sokszor jobban megnéznék egy másik nőt, mint egy férfit, vagy mondjuk mint egy férfit egy másikat. Gileád megszüntette az egymás közötti hasonlítókat. Amennyiben tovább él, az csakis a különböző csoportok között élhet tovább, ám mivel a kialakult hierarchiális rendszer nem enged mozgásteret ezek között, így tényleges hasonlítóknak vagy versenynek nincs helye a nők között. A szépség, a másiktól irigyelt báj ideája átalakult, és ami ebben a társadalomban a valódi irigység alapját képezheti, az a gyermekáldás.³⁹ Hiszen a szolgálólányok ezért élnek, a feleségeknek ez pedig presztízs-kérdés. A feleségek oldaláról is van egyfajta irigység természetesen, hiszen ők nem folytathatnak szexuális viszonyt férjeikkel, csupán a szolgálólányon keresztül, ami esetükben ismét a testiség megfosztását jelenti. A közösülésnek itt hivatalosan csupán egy célja lehet, az is a reprodukció, ami egy teljesen érzelemmentes, rideg aktus a parancsnok és a szolgálólány között. A kultusz ezen területe tehát csupán átalakult, a szépség helyett a termékenység lett a vágyott cél, ez pedig talán még jobban felemészti a történetbeli nőket, hiszen a legtöbbjük számára ez egy teljesen elérhetetlen cél.

A női kultúra és a szépségkultusz közvetítésének egyik nagyon fontos elemei a női magazinok, melyeket Gileádban teljesen betiltottak, a legtöbbet elégették. A nőknek egyrészt erre nincsen szükségük, mivel nem olvashatnak, másrészt pedig – és itt

³⁸ Wolf, *A szépség kultusza*, 26.

³⁹ Offred így nyilatkozik Janine-ről, amikor meglátják a boltban terhesen: „Varázslatos jelenség számunkra, irigységünk, vágyakozásunk és sóvárgásunk tárgya. Ő a zászló egy hegytetőn, az áhított cél, jelképe annak, hogy mi is üdvözülhetünk.” Atwood, *A szolgálólány meséje*, 57.

láthatjuk, hogy az előző szabály roppant tudatosan lett létrehozva – a meglévő nőkkultúra leszámolásához mindenképpen el kell tüntetni a magazinokat is. Ezek az újságok mutatták meg, hogyan kell nőnek lenni, álomnyelvük, melyen írták őket, azt ígéri, hogy erőfeszítéseikkel végül célt érhetnek, vállalkozásra buzdítja a nőket, azt ígéri, hogy ők a felelősek testük egészségéért, így például az öregedését, vagy a testméretért, emellett pedig eddig rejtett női titkokba való szabad betekintéssel kecsegtetnek.⁴⁰ Egy olyan női társadalom számára, ami korábban csak azt hallotta, hogy egyedül nem képesek semmire, mindenhez férfiakra van szükségük, nincs nagyobb kincs annál, mint amikor újságok címlapjain olvashatja, hogy bármire képes egyedül is. Egy nő számára az újságjával való kapcsolata teljesen más, mint egy férfi és egy magazin kapcsolat. „Egy női magazin nem egyszerűen csak egy magazin” – írja Wolf – mivel az nem csak egy szegmenst közvetít, hanem magát a nőközpontú kultúra egészét.⁴¹ Emellett a női magazinok komoly politikai jelentőséggel is bírtak, ugyanis azt közvetítették a nők számára, hogy joguk van az önmeghatározáshoz. A hatalom megszerzésének módjairól írnak nekik, íróik jelennek meg, sikeres nőkről hoznak le cikkeket. A nők politikai és kulturális tapasztalatai is helyt kapnak, és a magazinok által azokhoz is eljutnak, akik egyébként kiszorulnának belőle.⁴² „A fogyasztói kultúra belső logikája valójában a kulturális képek fogyasztása iránti telhetetlen étvágy fenntartásán nyugszik” – írja Mike Featherstone.⁴³ Nem volt tehát kérdés, hogy az új amerikai társadalomban a női magazinoknak menniük kellett. Gileádban vannak vezető pozíciójú nők, ám még ők is a férfiak uralma alatt állnak, tehát még csak eszükbe sem juthat, hogy bármire képesek lennének nélkülük. A felkelést csak úgy lehet megelőzni, ha a nőknek semmilyen emléke nem marad arról, hogy képesek lennének önakaratukból változásokat elérni, amihez pedig nyilván a magazinok teljes betiltása és eltávolítása volt a járható út, ám a történetben szereplő nők még nem élnek olyan régóta Gileád elnyomása alatt, hogy ne emlékezzenek.

A magazinok beszüntetésének kérdése felvet egy további problémát is. Amennyiben a női magazinok a nők tömegkultúrájának egy jelentős részét képviselik, úgy az, ahogy Gileád megveti ezeket az újságokat, a nőkkultúra szándékos megvetésének felel meg, ebből pedig egyenesen következik annak szándékos eltüntetése. Ám valóban ez volt a

⁴⁰ „hoz ki a legtöbbet természetes adottságaidból”; „végre megtudhatod, amit a szép nők évek óta titkolnak” Wolf, *A szépség kultusza*, 42.

⁴¹ Uo., 86.

⁴² Uo., 88.

⁴³ Featherstone, Mike, „A test a fogyasztói kultúrában.”, 81.

legegyszerűbb megoldás? A második világháború után, mikor a férfiak visszatértek a frontról, és a kormányok szerették volna a nőket visszaterelni a háztartásokba, akkor a változás elfogadtatására pont ezeket a magazinokat használták.⁴⁴ Ezt megtehették volna a szolgálólányok, sőt, minden gileádi nő esetében is. Ezek az újságok identitást tudnak közvetíteni, szerepmodelleket és követendő példákat felvonultatni, akár még el is tudják hitetni a nőkkel, hogy a mostani rendszer tényleg működőképes, és az ő szempontjukból is jó. Ez nyilván csak egy elméleti felvetés, azonban a szépségkultusz tekintetében mindenképpen szereppel bír. Hiszen Offred a történet egy pontjától kezdve a parancsnoka révén hozzájut régi magazinokhoz. A nő hozzáállását az olvasó értelmezheti nosztalgikusnak is, elvégre egy megszűnt világ fennmaradt nyomáról van szó, azonban ez több annál. Ezek a magazinok képviselnek mindent, amit szolgálólányként, mártaként, sőt, már feleségként sem lehet megtenni, és olyan nőket mutatnak, amilyenek egykoron ők is voltak. A veszteségeikről számolnak be, és arra a keserű jövőképre erősítenek rá, hogy soha nem térhetnek már vissza az egykoron megélt női önmagukhoz.

Az újságok beszüntetése tehát bizonyos szempontból „a feminizmus alá dolgozik”, tekintve, hogy eltüntet mindenféle szerepmodellt és követendő példát, minimálisra radikalizálja a nők elbizonytalanodásának vagy saját maguk miatti rosszérzésüknek esélyeit, magazinok nélkül nem vágnak majd a szépségre. Ezzel szemben azonban a nőkkultúra leáldozását is jelenti az intézkedés, hiszen az egyik legfőbb csatornájukat szüntették meg, melyen keresztül valóban megélhették nőiességüket, mindenképpen egy kizáró intézkedésnek, nők elleni cselekedetnek kell tekinteni.

Másik fontos terület a szépség, mivel Gileádban nem fontos az sem, hogy a szolgálólányok hogy néznek ki. Gond nélkül megcsonkítják őket, ha valami szabályelleneset tesznek, ezt pedig akár tekinthetnénk a feminizmus valamilyen kicsavart vívmányának is, elvégre a nőket már nem a kinézetük határozza meg, sőt, öltözködésük szigorúan ezt a célt is szolgálja, ám a mai korhoz képest ez mindenképpen egy visszalépést jelent. Ezzel együtt pedig egy lépést a teljes érzéktelenség és személytelen szexuális aktus felé.

A szépségmítosznak megfelelő kultúra sematizál, mégpedig aszerint, hogy a nőknek intelligenciája vagy szépsége van. Arra nem ad lehetőséget, hogy a kettőt egyszerre birtokolják. Ez a hímnemű kultúra része, melyben a nőket két csoportra tudják bontani,

⁴⁴ Wolf, *A szépség kultusza*, 79.

a szépekre, és a csúnyákra.⁴⁵ Azzal, hogy Atwood regényében betiltják a nők számára az olvasást, és tiltják őket mindenféle intellektuális tevékenységtől – hiszen még idézni sem idézhetnek a Bibliából –, tulajdonképpen a szépségmítoszra erősítenek rá, csupán szép és csúnya nő szétválasztása nélkül. Azt mondják, hogy minden nő egységesen lehet szép, bár a társadalom szempontjából ez nem lényeges, azonban okos egyik sem. Ugyanis megvan mindenkinek a saját társadalmi szerepe, és a gondolkodás, az intellektuális tevékenység, az olvasás egyiknek sem része. Ezért is jár komoly büntetés azért, ha valakit olvasáson kapnak, ami végtére is egy logikus lépés. A rendszernek nincsen nagyobb ellensége, mint a gondolkodni tudó, elnyomott réteg.⁴⁶ A modernitástól való elfordulás is ez egyben, hiszen a modern testek a szavakon és szimbólumokon keresztül fejezi ki önmagukat, nem pedig az egyéb percepciók lehetőségei felé fordulnak. A testet kontroll alá helyezték, és konvencionizálták.⁴⁷

A női szexualitás témája is a szépségkultuszhoz tartozik. A gileádi patriarchális társadalom ezellen úgy igyekszik tenni, hogy azt teljes egészében elpusztítja. Semmiféle szexuális térnyerést nem hagynak a nőknek, a ruháik takarnak mindent, és a Jezabel-en⁴⁸ kívül egy nő nem közvetíthet szexuális üzenetet, sem szavaival sem megjelenésével. Egy teljesen konzervatív és a vallásra alapozott modellt követnek, ami alapján ismét ahhoz a problémához térünk vissza, hogy a nemi aktust kizárólag reprodukciós céllal engedélyezik. Ez pedig – ahogyan látjuk is, illetve amire a Jezabel működése is példa – sokkal inkább csak feszültségeket szít a társadalomban. Azzal, hogy a nőket szexuális tárggyá tették, sőt, ezen keresztül is csak reprodukció eszközévé, teljes mértékben a férfiak kegyei szerint cselekedtek, hiszen ez nem a férfiak fantáziájához szól, egyik férfi sem kíván egy tárgyiasított nővel szexuális aktust létesíteni. Itt inkább arról van szó, hogy ha a férfiak irányítják a nők szexualitását, akkor nem kell félniük a másik féltől érkező szexuális értékeléstől.⁴⁹ Gileádban pedig nem is merülhet fel az a felvetés, hogy valamelyik parancsnok netán nemzökképtelen lenne, tehát azokról a férfiokról, akiknek joguk van a szexhez, nem lehet szexuálisan megalázót mondani.

⁴⁵ Uo., 74.

⁴⁶ „a legnagyobb hibát azzal követtük el, hogy megtanítottuk olvasni őket (ti. a nőket). Még egyszer nem tennénk.” – hangzik el a könyv végén lévő fiktív konferencián, egy gileádi Parancsnok, B. Frederick Judd szavait idézve. Atwood, *A szolgálólány meséje*, 481.

⁴⁷ Csabai – Erős, *Testhatárok és énhatárok – Az identitás változó keretei*, 16-17.

⁴⁸ A Jezabel a történet szerint egy olyan titkos bordélyház, mely a parancsnokok tudtával, kvázi ki nem mondott egyetértésével működik, ők maguk is látogatják a helyet.

⁴⁹ Wolf, *A szépség kultusza*, 173.

Azon kívül tehát, hogy a szolgálólány tulajdonképpen egy tárgy, egy rabszolga a parancsnokok számára, mégis mit jelenthet még? „A női test férfitartnere szimbolikus tőkéjét is képviseli.”⁵⁰ Tehát az, hogy a parancsnok háztartásában egy mártá, egy szolgálólány és a felesége él, nagyobb tőkét jelent, az pedig már csak a növeli az értékét, ha szolgálólánya még szép is. Éppen ezért élvezi Fred is a Jezabelben tett látogatásokat, ezért mutogatja Offredet férfitársai előtt.⁵¹ A tőke társadalmi presztízst jelent, megbecsültségét fokozza a nő által.

Wolf úgy gondolja, hogy a szépségmítoszzal kapcsolatos igazi probléma nem abban gyökerezik, hogy a nők sminkelik-e magukat, megmúttetik-e magukat, hanem abban, hogy nincsen választásuk.⁵² Azt állítja, hogy a társadalom és az egyéni kényszer miatt úgysis mindig lesznek olyan nők, akik a szépségmítosznak alávetik magukat, és tény, hogy még egy olyan társadalomban is, ahol a férfiak mindent megtettek a mítosz és a női tömegkultúra megtörésére, vannak női törekvések a mítosz fenntartására, még ha nem is tudatosan.

A SZÉPSÉGMÍTOSZ TORZ TOVÁBBÉLÉSE MERLÉNÉL

A *Védett férfiak* szépségkultuszának koránt sem áldozott le, csupán átalakult. Azzal, hogy a társadalom vezetését a nők vették át és határozták meg, az őket eddig úgymond rabságban tartó szépségmítoszt legyűrték és áthelyezték a férfiakra. Ez azonban nem teljesült tökéletesen, hiszen Merle egyik férfikaraktere sem kezdett el diétázni, vagy edzőterembe járni csak azért, hogy megfeleljen a nőknek, és a nők sem alakítottak ki egy olyan ideált, amihez a férfiaknak idomulniuk kellett volna. Igaz, nem is tehették volna meg, hiszen kevés valóban termékeny férfi maradt az Államokban, így nem korlátozhatták saját választási lehetőségeiket elvárások felállításával.

Naomi Wolf – nem kis elfogultsággal - azt írja, hogy „szükségessé vált a szépség szerinti hátrányos megkülönböztetés, de nem amiatt, mert a nők nem lennének elég jók,

⁵⁰ Joó, „A feminista elmélet és a (női) test.”, 73.

⁵¹ „A Parancsnok el nem eresztené a karom, miközben diskurál, s mindjobban kihúzza magát, kidülleszti a mellkasát, a hangja megtelik vidámsággal, fiatalos lendülettel. Rájövök, hogy henceg. Felvág velem a többiek előtt.” Atwood, *A szolgálólány meséje*, 380.

⁵² Wolf, *A szépség kultusza*, 302.

hanem mert mint már eddig is, ezután is kétszer jobbak lesznek.”⁵³ Nos, a Sarah Bedford által kreált fiktív, superfeminista (mert azt hiszem joggal hívhatjuk így) társadalomban ezt megdöntik, hiszen itt már nem számít a női szépség, a szépségmítosznak ilyen szempontból annyi, ám a munka arányos elosztása mégsem változik – már ha mindenképpen Naomi Wolf állítása alapján nézzük az arányokat. Márpedig bármennyire is elfogultnak tűnik, hoz valós tényeket állítása igazolására, mégpedig, hogy a 17. században, Angliában egy hercegnő úgy fogalmazott: a nők „úgy dolgoznak, mint az állatok.”⁵⁴ Amennyiben ez ilyen szinten zavarja a nőket, úgy a Merle által kreált társadalomban miért vállalják önként azt, hogy sokkal többet dolgozzanak a férfiaknál? Nem bíznak bennük és az új rendben már szégyen férfinak lenni. Ez világos, azonban még így is teljesen a társadalom perifériájára szorítják a férfiakat és a keményebb munkákat mind elvégzik helyettük. Ez a feminizmus megvalósulásának problémáját veti fel, hiszen ha a női foglalkoztatás középkori állapotokra nyúlik vissza, vajon mennyire sikerült jól véghezvinni a feminista hatalomátvételt. Azzal, hogy az alantasabb munkákat rábízzák az A-kra,⁵⁵ ismételten csak maguknak hagyják a nagyobb felelősséget, a fontosabb munkákat, holott tehermentesíthetnék is önmagukat.

Ami a szépségkultuszból a nőknek megmaradt, az a testük, miután a nőiességi misztikumuk, azáltal, hogy ezt a termékeny férfiakra ruházták, semmivé foszlott. Ez az egy, amivel még tudnak hatni a férfiakra, és Martinellire is, hiszen az orvos is minden szembe jövő nőt rendesen megfigyel magának, noha feminim voltuk átalakul, modoruk már sokkal inkább hasonlít a férfiakéra,⁵⁶ mint a korábban ismert nőkére és ha társadalmi nemük szempontjából kéne néznünk őket, akkor hamarabb mondhatnánk őket férfiaknak, mint a vírus után életben maradt hímnemű lakosságot.

Előzőleg már volt róla szó, hogy Gileádban a szolgálólányokat csupán szexuális tárgyként kezelik a férfiak, a kérdés az, hogy ez fordítva is megvalósulhat-e? Wolf úgy vélekedik, hogy a nőket is rá lehetne nevelni a férfiak szexuális tárgyként való kezelésére, azonban akkor olyan szexuális nevelésben kéne részt venniük, mint amilyen a kamasz fiúk átesnek. Tehát egy erőszakmentes környezetben kéne felnőniük, ahol a szexuális képek kizárólag pornográf tartalmakon keresztül jutnának el hozzájuk, és azt kéne

⁵³ Uo., 34.

⁵⁴ Uo., 35.

⁵⁵ Tehát a kasztrált férfiakra, ergo a hozzájuk már egy fokkal hasonlatosabb emberekre.

⁵⁶ Egyes beszámolók szerint a történetbeli nők a Fehér Ház vacsoráin nagyon sokat ittak, a fotelokban terpeszkedtek, ahol „az anyagcserével kapcsolatos trágárságokon csámcsogtak”, bőfögték, vagy éppen szellentettek az asztal mellett. Merle, *Védett férfiak*, 419.

érezniük, amit a fiatal fiúk éreznek, hogy az ezen tartalmakban látott személyek kizárólag rájuk várnak, hogy elérhetőek (legalábbis vizuálisan), és így felnőttként már igényelhetnék a férfitestre épülő szépségpornográfiát.⁵⁷ Ez elméleti síkon egy hosszú folyamat lenne, Merle azonban Bedford irányításával igen gyorsan bevezeti ezt, és míg a férfiak megvetendő lényeknek számítanak a leszbikus miniszterelnök elnöklete alatt, addig a könyv végére már szinte árucikké válnak, teljesen átveszik a nők helyét a reklámokban, a médiában. A hirdetések sokkal inkább a férfiaknak szólnak, férfi fehérműmodellek lepik el a lapok hasábjait is, maga Martinelli pedig szupermodellhez hasonlatosan kívánatos lesz a nők körében, ismerősei mind tőle akarnak⁵⁸ gyermeket. A végén még majdnem meg is erőszakolják az utcán, holott korábban egy férfi számára ez szinte elképzelhetetlen jelenség volt. Wolf úgy gondolja, hogy „alaptalan a férfiak attól való félelme, hogy a nők tárgyiasítják őket, ahogyan ők a nőkkel teszik”.⁵⁹ Valóban alaptalan lenne? Ahogy olvashattuk is, egy vírus bőven elegendő volt hozzá, hogy a férfi-nő társadalmi szerepe teljesen felcserélődjön.

A férfiak szexualitását is végül maguk ellen fordítja a könyv. Hiszen ma egy férfinak nem kell kiérdemelnie szexualitását megjelenésével, vágyuk pedig már hamarabb létrejön, mint hogy kapcsolatba kerüljenek a nőkkel.⁶⁰ A *Védett férfiakban* miután a férfiak nagy százaléka vagy belehalt a vírusba, vagy kasztráltatta magát, a valódi, termékeny férfi sokkal nagyobb kincsnek számít a nők számára, igaz, ezt elég különösen mutatják ki. Sokkal nagyobb hangsúlyt is kap a férfiak küllemének leírása a könyvben, mint a nőké. A karcsúság kultúráját Merle teljesen elveti. Martinelli szemszögéből látjuk a világot, és minden nőt részletesen elemez magának, főleg a teltebbeket, hiszen őket különösen kedveli, ám a nőket csak egyszer, míg a férfiakat újra és újra. Többször olvashatjuk, hogy melyikük milyen küllemmel bír, és főszereplőnk erről mit is gondol. A férfiak elhízásáról sokkal rosszabb véleménnyel van, és véleményét nyomatékosabban is olvashatjuk. Blueville vezetője, Hilda Helsingforth úgy marad Martinelli számára vonzó, hogy közben nála sokkal nagyobb, izmosabb, sokkal férfiasabb és félelmetesebb nőről van szó, akinek leírása során Merle főhőse gondolatain keresztül csupa antikvitásra és annak férfi tagjaira utaló kifejezést használ, így lesz a nő egyszerre „herkulesi” testű, profilja „jupiteri”, méretei „hérosziak”, jellemét tekintve „Narcisszosz”, hangja

⁵⁷ Wolf, *A szépség kultusza*, 174.

⁵⁸ Kapnak is, a történet végére négy nő lesz párhuzamosan várandós tőle.

⁵⁹ Wolf, *A szépség kultusza*, 175.

⁶⁰ Uo., 176.

„olümposzi”.⁶¹ Ez a szépségkultúra megfordítását jelzi, a nők közötti verseny alábbhagyott, és a férfiak azok, akik sokkal jobban megnézik a másikat. Elemzik versenytársaikat, úgy, hogy ettől a legkevésbé sem válnak férfiatlanná, a kultúra fogyasztási tárgyává pedig a női test helyett immár a férfi kerül.

Merle történetében a nők át tudtak lépni a szépségmítoszon, még ha úgy is, hogy azt a másik nemre ültették, ezáltal pedig akadályok nélkül érezhették magukat szépnek. Az eddigi elnyomó, beskatulyázó tényezőket dobták sutba, így például a női szexualitás eddigi formáit, vagy a vizuális örömet, és ahogy az öltözködésük is kevésbé lett hangsúlyos, úgy a textíliák és színek általi vizuális örömtől szintén megváltak. Ezáltal pedig az előzőnél jobban virágzik a szex, a vonzódás, a szerelem, minden élénkebb, kiemeltebb lesz a női testeken, a testek által.⁶² Martinelli is minden nőben lát valamit, ami tetszik neki, a legtöbbhez vonzódik, amit egyébként többször a szemére hánynak⁶³ kedvelt női. Tehát ebben a kicsavart szituációban a nők eltávolítják maguktól a szépségmítoszt, ezáltal pedig korlátok nélkül kívánatosnak és szépnek tudják érezni magukat. Amit ehhez tenniük kellett, csupán annyi volt, hogy helyet kellett cserélniük a férfiakkal.

ÖSSZEGZÉS

Láthattuk tehát, hogy mindkét könyvben vannak megvalósuló feminista gondolatok és célok, illetve azt is, hogy ezek hogyan épülnek fel. Kijelenthető, hogy egyik társadalom sem kedvező a nőkre és a helyzetükre nézve, alapvetően egyikben sem boldogabbak, mint a változtatás előtt, sőt, Atwood könyvének esetében különösen sanyarú a sorsuk. Nyilvánvaló különbség persze a két világ között, hogy a szolgálólányok egy patriarchális társadalomban élnek, míg Martinelliéknek erre már nem is lenne lehetőségük, hiszen nincs elég férfi a társadalmukban az irányítás megragadására, és az államszervezet átalakítására.

⁶¹ Merle, *Védett férfiak*, 262-269.

⁶² Wolf, *A szépség kultusza*, 301.

⁶³ „Maga olyan, mint egy csődör a méntelepen. Egyformán kíván minden kancát, akivel össze van zárva!” Merle, *Védett férfiak*, 221.

Az egyértelmű, hogy egyik állam bukása esetén sem lehet a feminizmust okolni, hiszen alapszinten nem feminista mozgalmak hatalomátvételéről beszélünk, mivel mindkét történetben más volt az új berendezkedés indíttatása. Az azonban már különbözik, hogy melyik kormány eszközölt több feminista elképzelést. Nyilvánvalóan Sarah Bedford nőként több motivációval rendelkezett ezek véghezvitelében, ám mondhatjuk a ló túloldalára estek a nőközpontú társadalmakkal, ahol a férfiak már-már megindultak a Karinthy-féle capilláriai⁶⁴ társadalom férfiképe felé. Gileádban is voltak változtatások, amik az egykori feministák elképzeléseikhez voltak hasonlíthatók, azonban ezeket nem a nők érdekében hozták, hanem azért, hogy a patriarchális társadalom gond nélkül működhessen, így lényegében volt, hogy jó fegyvereket használtak, csak rossz célra.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Atwood, Margaret. *A szolgálólány meséje*. Fordította: Mohácsi Enikő, Budapest: Jelenkor, 2018.
- Bényei Tamás. „Női antiutópia.” In: *Műút*, 81. évf. 2. szám: 81-85.
- Csabai Márta – Erős Ferenc. *Testhatárok és énhatárok – Az identitás változó keretei*. Budapest: Jászöveg műhely kiadó, 2000.
- de Beauvoir, Simone. *A második nem*. Fordította: Görög Livia, Somló Vera. Budapest: Gondolat, 1971.
- Featherstone, Mike. „A test a fogyasztói kultúrában.” In: *A test, Társadalmi fejlődés, kulturális teória*. szerk. Mike Featherstone – Mike Hepworth – Bryan S. Turner, SAGE Publications of London, Thousand Oaks and New Delhi, 1995. 70-107
- Foucault, Michel. *Nyelv a végtelenhez*. Fordította: Angyalosi Gergely, Erős Ferenc, Kicsák Lóránt, Sutyák Tibor. Debrecen: Latin Betűk, 1993.
- Joó Mária. „A feminista elmélet és a (női) test.” In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 54. évf. 2. szám: 64-80.
- Karinthy Frigyes. *Capillária*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1921.
- Merle, Robert. *Védett férfiak*. Fordította: Réz Ádám, Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980.

⁶⁴ Karinthy Frigyes, *Capillária*. (Budapest: Kossuth Kiadó, 1921).

- Ortner, Sherry B. „Nő és férfi avagy természeti kultúra.” In: *Woman, Culture and Society*, szerk. M. Z. Rosaldo – L. Lamphere. Stanford, CA: Stanford University Press, 1974. 67–87.
- Sélei Nóra. *Miért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most*, Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó Debreceni Egyetem, 2007.
- Turner, Bryan S. „A test elméletének újabb fejlődése.” In: *A test, Társadalmi fejlődés, kulturális teória*, szerk. Mike Featherstone – Mike Hepworth – Bryan S. Turner, SAGE Publications of London, Thousand Oaks and New Delhi, 1995. 7-51
- Wolf, Naomi: *A szépség kultusza*. Fordította Follárdt Natália. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1999.